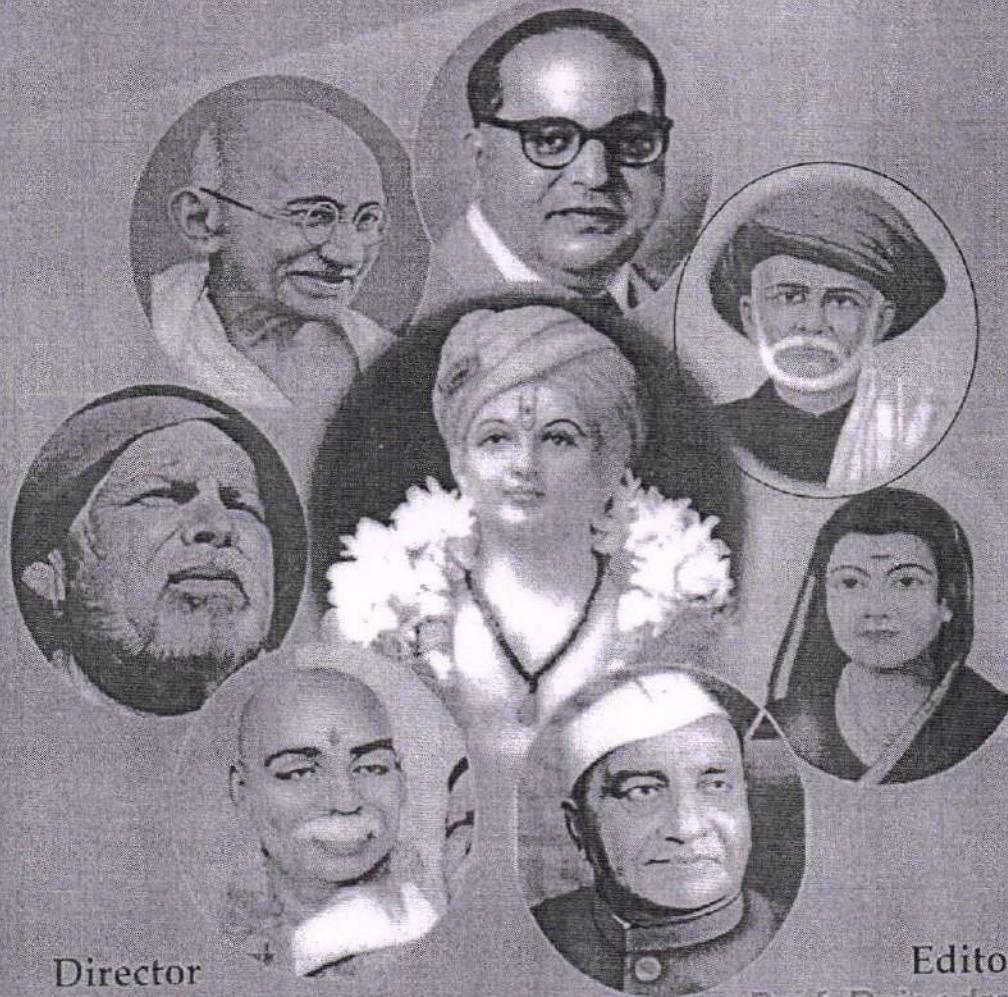

ISSN : 2278-9308

ONE DAY INTERDISCIPLINARY
NATIONAL CONFERENCE ON
Indian Social Reformers & Their Thoughts

19 February 2016

Monthly Peer Reviewed International Research Journal
Conference Special Issue

Director

Prof. Virag S. Gawande

Editor

Prof. Rajendra S. Korde

Organized by

AADHAR SOCIAL RESEARCH & DEVELOPMENT TRAINING INSTITUTE, &
ARTS, COMMERCE COLLEGE WARWAT BAKAL TQ. SANGRMPUR DIST. BULDHANA

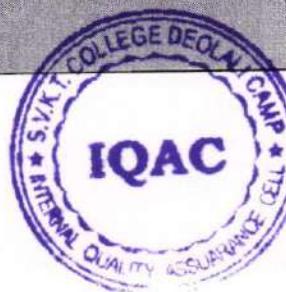

ATTTESTED

Nedum

PRINCIPAL

Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya, Arts,
Science & Commerce College
Deolali-Camp (Nashik)

INDEX

	Author	Title of Research Paper	Pg.No.
1	प्रा. नंदकिशोर प्रेमचंद सिंगाडे	दादाभाई नौरोजीचे आर्थिक विचार	1
2	प्रा. शुभदा शिवपूजे - उपासे	गुरुदेव रविंद्रनाथ टागोरांचे शैक्षणिक कार्य	6
3	प्रा. डॉ. तानाजी ज्ञानदेव पाटील	पदमभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील	10
4	प्रा. डॉ. बाय एम. साळुंके	महात्मा फुलेंचे शैक्षणिक विचार व कार्य	13
5	प्रा. प्रविण कारभारी शिंदे	महात्माफुलेंचे स्त्रिवादीकार्य	19
6	कविता एन. खरात	महिला सशक्तीकरणात डॉ. आंबेडकरांचे योगदान	22
7	प्रा.डॉ.मनीषा बनसोडे	स्त्रिमुक्तीचे प्रणेते महात्मा जोतीराव फुले	26
8	प्रा.डॉ.मंगला अरुण निकुंभ	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक व सामाजिक सुधारणाबाबतचे विचार	30
9	प्रा. सतिश हरलाल पारधी	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	34
10	प्रा. डॉ. आर. बाय. खंडाईत	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक कार्य	38
11	प्रा.प्रेमसिंग मानसिंग गिरासे	कर्मवीर विठ्ठलरामजी शिंदे	42
12	प्रा. कल्यना राजेश कनके	भारतीय समाजसुधारक महात्मा जोतीबा फुले	44
13	डॉ. अमोल मांडेकर	महात्मा गांधी – युगपुरुष	51
14	डॉ. गया (जया) लालाजी जांमुळकर	ज्योतिबा फुलेंचे जीवन व कार्य	55
15	प्रा.डॉ.चंद्रकिरण घाटे	भारतीय (हिन्दूस्थानी) संगीत व रविंद्र संगीत" : एक चिकित्सक अभ्यास	60
16	डॉ. दीपा वा. लाडे – नारायणे	शिक्षण तपस्यी – कर्मवीर भाऊराव पाटील	63
17	प्रा. डॉ. सौ. दीपा यशवंत कुलकर्णी	महात्मा गांधी आणि महिला सबलीकरण	68
18	डॉ. डी. व्ही. चांदणे	भारतीय साहित्यामध्ये परिवर्तनाचे - बिंजं पेरणारा साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे	73
19	प्रा.प्रल्हाद दत्तराव भोपे	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा सामाजिक समस्यासंदर्भातील दृष्टिकोन (व्यसन व अंधश्रद्धा)	77
20	प्रा.प्रज्ञा कांबळे शिरगावकर	महात्मा जोतीबा फुले यांचे सामाजिक कार्य	82
21	प्रा. डॉ. सौ. यु. आर. पाटील	कांतिकारी समाजसुधारक महात्मा फुले.	87
22	प्रा.संगिता बाबगे - व्याळे	संत गाडगे महाराजांचे: लोकशिक्षणाचे कार्य	92
23	विलासिनी भो. ठिगळे	सत्यशोधक – कर्मवीर भाऊराव पाटील	96
24	महाजन संजय बाबुराव	महात्मा गांधीजीचे आर्थिक विचार आणि वर्तमान समर्पकता	98

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक व सामाजिक सुधारणांबाबतचे विचार

प्रा.डॉ.मंगला अरूण निकुंभ

एस.व्ही.के.टी.कॉलेज, देवळाली कॅम्प, नाशिक

➤ प्रस्तावना :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भारताच्या जडणघडणीत अत्यंत मोलाचे योगदान आहे. आपले संपुर्ण आयुष्य अस्पृश्य समाजाच्या सेवेसाठी झिजवले. प्रतिगामी परंपरेबरोबर आयुष्यभर संघर्ष केला. शतकानुशतके मृतवत पडलेल्या अस्पृश्य समाज त्यांनी जागा केला. या समाजाला माणुसकीची वागणूक मिळावी म्हणून संघर्षसाठी समर्थ बनविले. दलित, पददलितांबरोबर सर्वर्ण समाजालाही मानवतेच्या दृष्टीने सिद्ध होण्याचे आवाहन केले होते. भारतीय राज्यघटनेत त्यांनी केलेल्या तरतुदी याची साक्ष मानली पाहिजे. स्वातंत्र्य, समता, बंधुता आणि सामाजिक न्याय यावर त्यांची अढळ श्रद्धा होती. जातीविहिन समाजरचना हे त्यांचे स्वप्न होते. त्यासाठी समतानिष्ठ आणि शोषण मुक्त समाज निर्माण करणारी आग्रही भूमिका त्यांनी घेतली. कोणत्याही समाजाची प्रगती करायची असेल तर शिक्षणाचा प्रसार होणे आवश्यक आहे. म्हणून शिक्षणाबाबत आग्रही होते. ते म्हणतात शिक्षण हे वाधिणीचे दूध आहे जो पिईल तो गुरगुरल्याशिवाय आहे. म्हणून शिक्षणाशिवाय आपल्याला मानाच्या जागा काबीज करता येणार नाही. म्हणून अस्पृश्याच्या शिक्षणावर भर देवून त्यांच्यात जागृती घडवून आणण्यासाठी मोलाचे प्रयत्न केले.

➤ शिक्षणविषयक:

दलित वर्गांची आर्थिक स्थिती सुधारतांना प्रामुख्याने शिक्षणावर त्यांचा भर होता. विषम समाज रचना नष्ट करण्यासाठी दलितांनी शिक्षण घेणे आवश्यक आहे. शिक्षण आणि ज्ञानप्राप्तीद्वारे दलितांना आत्मभान प्राप्त होऊन अन्याया विरुद्ध पेटण्याचे बळ प्राप्त होईल असा त्यांना विश्वास होता. त्यासाठी शिक्षणसंस्था स्थापन केल्या. खास दलितांसाठी पिपलस एज्युकेशन सोसायटी स्थापन करून मुंबई आणि औरंगाबाद येथे उच्च शिक्षणाची केंद्रे स्थापन केली व दलित वर्गांला उच्च शिक्षणाची संधी मिळवून दिली. मागास विद्यार्थ्यांसाठी शिष्यवृत्ती, फी माफी, आर्थिक सवलतीच्या योजना जाहिर केल्या, तसेच सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षणासंबंधी तरतुदी केल्या.

शिक्षण ही विकासासाठी स्वातंत्र्य त्यांना हवे होते. आणि स्वातंत्र्य हे मूल्य शिक्षणाशिवाय सापडणार नाही याची त्यांना खात्री पटलेली होती. आत्मोद्धारासाठी स्वातंत्र्य, स्वावलंबनासाठी समता आणि स्वाभिमान प्रदान करणारी बंधुता त्यांना हवी होती. त्यासाठी त्यांना सर्वांसाठी शिक्षण आणि सर्वांना विकासाचे स्वातंत्र्य हवे होते. त्यांच्या मते, 'शिक्षण हा राष्ट्रीय मुलमंत्र आहे'. सामाजिक क्रांती घडवून आणायची असेल तर त्याची बीजे बालवयातच पेरली पाहिजे असे त्यांना वाटत होते.

शिक्षण म्हणजे परिवर्तन हे त्यांच्या शैक्षणिक विचारांच मुख्य सूत्र होते. शिक्षण हे सामाजिक क्रांतीच प्रभावी साधन आहे. म्हणून प्रत्येकाने शिक्षणाचा ध्यास धरावा असा त्यांचा आग्रह होता.

शिक्षण हे एक शस्त्र आहे, सामाजिक गुलामगिरी नष्ट करण्याचे, आर्थिक विकास साधण्याचे, राजकीय स्वातंत्र्य मिळविण्याचे ते एक साधन असून तो व्यवसाय किंवा धंदा नाही असे त्यांचे स्पष्ट मत होते. 'ज्ञान ही एक महान शक्ती आहे, शिक्षण हे वाधीणेचे दूध आहे' एवढी शिक्षणाची महती असून स्वतःच्या सामर्थ्याने त्यांनी आपले कर्तृत्व शिक्षणाच्या माध्यमातून जगाला दाखवून दिले. १९४२ ला मजूर मंत्री असतांना दलितांच्या शिक्षणासाठी तीन लाखाचे अनुदान मंजूर करून घेतले. ३० विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या देवून उच्च शिक्षणासाठी परदेशात पाठविले.

➤ स्त्री विषयक सुधारणा :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित समाजासह वा देशातील सर्व सामान्य स्त्रीला 'भाणूस' म्हणून जगण्याचा हवक मिळवून दिला. स्त्रियांना वर्चित व उपेक्षित जीवन जगावे लागत होते म्हणून त्यांचे जीवनमान सुधारण्यास त्यांनी सर्व प्रथम प्राधान्य दिले व राज्यघटनेमध्ये योग्य त्या तरतुवी केल्या. त्यानंतरच खन्या अर्थाने भारतात दलितांसह स्त्री मुक्ती चळवळीला व स्त्री सुधारणेला चालना मिळाली. त्या अर्थाने आंबेडकरांना दलितांसह स्त्री मुक्तीचे उद्गाते मानण्यात येते.

स्त्रियांवर असलेल्या कडक बंधनाविरुद्ध आवाज उठवून स्त्री सुधा कोणीतरी आहे अशी भावना त्यांनी स्त्रियांच्या मनात जागृत केली. आपण स्वतःच स्वतःच उधार करायला हवा ही उर्मी त्यांनी स्त्रियांमध्ये जागवली. स्त्रीया जर जाती प्रथा मोडून एकत्र आल्या व त्यांनी निश्चय केला तर उद्याचा समाज सुधारू शकतील असा विश्वास त्यांना होता. अपप्रवृत्तीना आव्हा घालणे व परस्पराबद्दल आदर बाळगणे ही कामे भारतीय स्त्रियाच करू शकतात. एखाद्या समाजाची प्रगती ही त्या समाजातील स्त्रियांच्या विकासावरून समजते. म्हणून पुरुषांइतकेच स्त्रियांनाही शिक्षण दिले पाहिजे.

महाड्या चवदार तळ्याचा सत्याग्रह व मनुसमृती दहनाच्या कार्यक्रमाप्रसंगी त्यांनी पाच हजार स्त्रियांची वेगळी सभा घेऊन प्रबोधन केले. समाजक्रांतीमध्ये स्त्रियांची निर्णायक भूमिका व स्त्री गुलामगिरीची समाप्ती संदर्भात आपले मत व्यक्त केले व मनुसमृती दहन करून स्त्री-दास्यात्वाच्या बंधनातून मुक्त केले.

आज २१व्या शतकात प्रवेश करताना मागे वळून पाहिले तर शिक्षणाचा प्रसार तळागाठातल्या स्त्रियांपर्यंत इगालेला दिसतो. अनेक उच्चपदावर स्त्रिया काम करीत आहे. विभक्त कुटुंबात स्त्रियांना पुर्वीपेक्षा महत्त्वाचे स्थान प्राप्त इगाले आहे. समाजात सन्मानाने वागण्याची संधी त्यांना मिळाली आहे. कला, संस्कृती, साहित्य, नाट्य या क्षेत्रात स्त्रियांची संख्या वाढू लागली आहे.

➤ हिंदू कोड विल :

स्त्रियांच्या सक्षमीकरणासाठी, त्यांच्या समाज जीवनात परिवर्तनासाठी, तिच्या सामाजिक न्यायासाठी व्यक्ती स्वातंत्र्यासाठी, धार्मिकतेसाठी, मानसिक क्रांतीसाठी त्यांनी प्रयत्नांची शर्त केली. त्याचे फलीत म्हणजे 'हिंदू कोड बील' होय. या विलाच्या माध्यमातून स्त्रियांच्या समान हक्कांवर शिक्कामोर्तब केले. प्रत्येक क्षेत्रात समान हक्क आणि दर्जा मिळावा यासाठी कायद्याच्या तरतूदीतून स्त्री गुलामगिरी, स्त्री दास्यत्व नष्ट करण्याचा प्रामाणिक प्रयत्न केला.

या विलामध्ये स्त्रियांना घटस्फोट देणे, पोटगी मिळणे, एक विवाह, दत्तक घेणे व दत्तक जाणे, वारसा निश्चिती करणे, वडिलांच्या व पतीच्या संपत्तीत समान वारसा हवक, आंतरजातीय विवाहास मान्यता, स्त्री-पुरुष समानता इत्यादी तरतुदी केल्या होत्या. हे कोड बील म्हणजे भारतीय स्त्रीच्या स्वातंत्र्याची सनद समजली जाते. ख्रिस्ती विवाह कायदा, सती प्रतिबंधक कायदा, या कायद्याचा व्यापकपणे विचार करणारी संहिता या कोडबीलामध्ये अंतर्भूत होती. हे बील नागरिकांना विशेषतः स्त्रियांच्या उत्तरीचे व त्यांना राष्ट्रीय प्रवाहात सामील करून घेणारे होते.

➤ अस्पृश्यता निवारण :

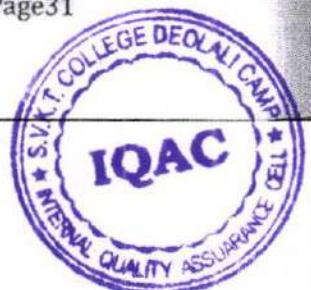
डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी अस्पृश्यता निवारणाची चळवळ सुरु केली व दलितांच्यामुक्ती संग्रामाचा एक स्फूर्तीदायक इतिहास निर्माण केला. अस्पृश्यता निवारणाचा प्रश्न त्यांनी हक्काच्या पातळीवर नेला. आपल्या स्वतःच्या बळावर आपले नैसर्गिक मानवी हवक मिळविण्यासाठी त्यांनी आपल्या लोकांना शिकवण दिली.

१९२० पासूनच अस्पृश्याच्या न्यायहवकासाठी संघर्ष सुरु केला. छत्रपती शाहू महाराज यांच्या प्रोत्साहनातून त्यांनी 'मूकनायक' हे पाक्षिक सुरु केले. अस्पृश्यांनी इतरांच्या मेहरबानीवर व सहानुभूतीवर जगण्याचे कारण नाही. त्यांनी आपल्या विरुद्ध दगडून आपले न्याय हवक मिळविले पाहिजे अशी शिकवण देवून त्यांच्यातील स्वाभीमान जागृत करण्याचा प्रयत्न केला.

डॉ.आंबेडकर अस्पृश्यांना म्हणत तुम्ही मनुष्यासारखे मनुष्य आहात स्वतःच्या कर्तवगारीने जगात उत्कर्ष करण्यास प्रत्येकाला स्वातंत्र्य आहे. तुम्ही या देशाचे रहिवासी आहात तुम्हाला अन्न, वस्त्र व आसरा इतर भारतीयांच्या

ATTESTED	
<i>[Signature]</i>	
PRINCIPAL	
Smt. Vimlaaben Khimji Tejookaya, Arts. Science & Commerce College Deoli-Camp (Nashik)	

बरोबरीने मिळणे हा तुमचा जन्मसिद्ध हक्क आहे. म्हणून तुम्हाला स्वाभिमानपूर्वक जगायचे असेल तर स्वावलंबन हाच खरा आत्मोत्तीचा मार्ग होय.

१९२७ची महाडची परिषद हा अस्पृश्यता निवारण चळवळीतील एक स्फूर्तीदायक टप्पा होता. या आंदोलनामुळे दलितांमध्ये जागृती निर्माण झाली. पाच हजाराच्या जनसमुदायाने ऑऱ्यांजीने पाणी पिठऱ्यांना हक्क बजावला. ही परिषद दलितांच्या क्रांतीची सुरुवात होती. आम्ही हिंदुसमाजाचे घटक आहोत तर स्पृश्यांच्या बरोबरीने विहिरीवर, देवालयात सर्व ठिकाणी आम्हाला मुक्त प्रवेशाचा हक्क आहे आणि तो हक्क आम्ही बजावणारच अशी हक्काची बीज आंबेडकरांनी दलितांच्या मनोभूमीत पेरली.

महाडच्या चवदार तळयाच्या रणसंग्रामाचे कारण पिण्याची टंचाई हे नव्हते तर सार्वजनिक पाणवट्यावर अस्पृश्यांना पाणी भरण्यास मनाई होती हे आहे. हा प्रश्न इथल्या पारंपारिक जीवनशैलीतून निर्माण झालेला होता. या पारंपारिक जीवनशैलीच्या काठावरून वावरणा-या, पाण्यापासून विचित असलेल्या व पाण्यासाठी दरदर ढोकरे खाणा-या अस्पृश्य बांधवांचा जो जीवनव्यापी, देशव्यापी व शतकानुशतके चालत आलेला जीवनमरणाचा प्रश्न होता, आणि सवर्णांसाठी राखीव असलेले पाणवठे त्यांच्यासाठीही खुले करून त्यांना जीवनाच्या मुख्य प्रवाहात सामील करून घ्या असा आंबेडकरांचा या कृतीमागील आग्रह होता.

➤ डॉ.बाबासाहेब यांच्या मते "ज्यांना लोकसंख्येच्या प्रमाणात पुरेसे किंवा पर्याप्त प्रतिनिधित्व मिळाले नाही त्यांना आरक्षण" :

डॉ.बाबासाहेबांनी घटनेत आरक्षण लागू केल्यामुळे गेल्या काही दशकात भारतातील समग्र दलित व मागासवर्णीय समाजात जागृती निर्माण होऊ लागली व दलितांना सवांगीण प्रगतीची संधी मिळत राहिली. जीवनाच्या विविध क्षेत्रात त्यांना राखीव जागीच्या सदर्भात घटनात्मक संरक्षण मिळाल्यामुळे आत्मविश्वास वाढीस लागला.

आंबेडकरांनी आरक्षणाबाबत आपली सैद्धांतिक भूमिका मांडली त्यांच्या मते "समतेचे ध्येय साधतांना सवोना समतेने वागवून चालणे शक्य नाही. जेथे सर्व व्यक्ती समान आहेत तेथे काही व्यक्तींना असमानतेने वागविल्यास विषमता उत्पन्न होईल पण जेथे व्यक्ती असमान आहे तेथे त्यांना सारखे लेखून चालणे म्हणजे समता प्रस्थापनेच्या ध्येयाला विरोध करणे होय.

आंबेडकरांनी भारतातील सामाजिक परिस्थितीचा चिकित्सक अभ्यास केला होता. भारतीय सामाजिक विषमतेचे मुळ जातीच व्यवस्था आहे. यातून सामाजिक न्यायाच्या पूर्तीसाठी राज्यघटनेत त्यांनी आरक्षणाचे धोरण अवलंबिले. सामाजिक न्यायाच्या पूर्तीसाठी राज्यघटनेत आरक्षणाचे धोरण अवलंबिले. हे धोरण अत्यंत शास्त्रशुद्ध व न्यायतत्वावर आधारित आहे.

डॉ.बाबासाहेबांनी दलित व शोषित वर्गांसाठी आरक्षणाचे धोरण अंमलात आणले. त्यांनी दलितांना विकासासाठी दिलेली मोठी देणगीच म्हटली पाहिजे. समाजातील उच्चनिच्यतेच्या जातीपातीच्या शृंखला दूर करून त्यांनी समतेचा संदेश दिला.

समारोप :

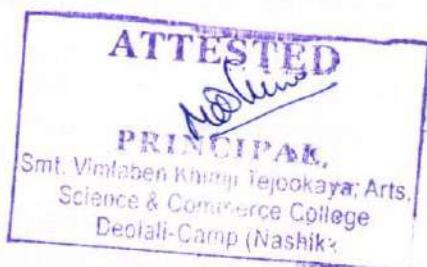
डॉ.बाबासाहेब वास्तवतेचे विचार करणारे मुत्सदी राजकारणी व समाज सुधारक होते. अस्पृश्यता नष्ट करणे, जातीभेदाला तिलांजली देणे आणि दलितांच्या सवर्णांगिण उत्तरीचा मार्ग खुला करणे या गोष्टींना आंबेडकरांनी आपल्या जीवीत कार्यात अग्रस्थान दिले होते. वर्षानुवर्षे अज्ञान दाराद्रयाच्या खोन्यात खितपत पडलेल्या दलित समाजाचे आत्मभान जागृत केले त्यांना माणूस म्हणून जगायला शिकविले. त्यांच्या कार्य कर्तृत्वामुळे दलित समाज आज जीवनाच्या सर्व क्षेत्रात यशस्वी होऊन सन्मानाने जगत आहे. स्त्रियांनी शिक्षण घेऊन संघटना मजबूत कराव्या असे त्यांना जीवाटत होते. जागतिक पातळीवरील महिला विषयक प्रश्नांचा त्यांनी सुक्ष्म अभ्यास केला होता. स्त्री-सुधारणेचा व स्त्री-वाटत होते. जागतिक पातळीवरील महिला विषयक प्रश्नांचा त्यांनी सुक्ष्म अभ्यास केला होता. "शिका, संघटित व्हा, संघर्ष करा" ही चिरंतन प्रेरणा त्यांनी समाजाला दिली. आज मुक्तीचा पाठ्यपुराबा केला होता. "शिका, संघटित व्हा, संघर्ष करा" ही चिरंतन प्रेरणा त्यांनी समाजाला दिली. आज

त्यांच्या कर्तृत्वाला फार मोठं फळ आलेले आहे हे कोणालाही नाकारून चालणार नाही. त्यांच्यामुळे नव जागृतीची ज्योत तेजाने तळपतांना दिसते.

➤ संदर्भ ग्रंथ :

- १) डॉ.मधुकर मोकाशी, 'ग्रामीण दलित साहित्य : चळवळ आणि समिक्षा', स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
- २) प्राचार्य चंद्रकांत घुमटकर, 'महाराष्ट्रातील समाज प्रबोधनाचे प्रणोत्ते', स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
- ३) दैनिक लोकसत्ता, मुंबई (१४.४.१९९१)
- ४) दैनिक समाट (२००५, २ जानेवारी)
- ५) न.म.जोशी, डॉ.बाळासाहेब आंबेडकर (चरित्र आणि कार्य), राजेश प्रकाशन, पुणे.
- ६) दैनिक सकाळ, डॉ.बाळासाहेब आंबेडकर जयंती विशेषांक (१४ एप्रिल २००१)
- ७) डॉ.प्रदीप आगलावे, भारतीय समाज - प्रश्न आणि समस्या, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर

सातपुढा शिवाण संस्था जळगाव जा. द्वारा संचालित

कला वाणिज्य महाविद्यालय वरवट (बकळ)

ता. सरामपूर जि. बुलडाणा थ

आधार सोशल रिसर्च अॅन्ड डेवलमेन्ट ट्रैनिंग इन्स्टिट्यूट, अमरावती वाचा नगर विधान

मऱ्य दिवसीय राष्ट्रीय परिषद

‘भारतीय समाज सुधारकांचे कार्य’

मुक्तावार दि. ११ एकूणार्थी २०१६

प्रमाणपत्र |

प्रमाणित करण्यात येते की, श्री/प्रा./डॉ..... पा.ता.माळा असण निकष

महाविद्यालय एस.डी.कॉ.कॉलेज, देवदारी कैम्प, नाशिक यांनी

एक दिवसीय राष्ट्रीय परिषदेत अध्यक्ष/ मार्गदर्शक/ विषयतः/ शोधनिवंथ वाचक म्हणून उपस्थित राहुन सहभाग घेतला

व... ही.वाचासाठी आंदोलक याच शोधापिक व सामाजिक स्थारणीवाप्रतंचे... या विषयावर शोधनिवंथ सादर केला.

करीता हे प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

(B. M. WADKAR)

(B. M. WADKAR)

संचालक

प्राविनगण्य याचडे

आधार सोशल रिसर्च, अमरावती

आयोजक

प्राचार्य डॉ. जगताथ थोरी

कला वाणिज्य महाविद्यालय, वरवट वरवात

ATTESTED

Abdu

PRINCIPAL

Dr. Vinodaben Khalsa, Tejodkayo, Arts,
Science & Commerce College
Buldhana, Maharashtra

